

Anders Barstad

Anders Barstad er sosiolog og forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.

Han har blant annet publisert: Doktorgrad (Ph. D) 2008 med avhandlingen «Changing Welfare, Living Conditions and Social Integration».

«På vei mot det gode samfunn?», Statistiske analyser 64 (sammen med Ottar Hellevik).

(anders.barstad@ssb.no)

Mening, moral og vakre handlinger

Hva er det gode liv? Spør du meg, ser jeg for meg en sandstrand og en liggestol, hvor jeg hygger meg med en paraplydrink i den ene hånden og en god bok i den andre. Solen skinner, og ingenting haster. Ren og skjær avslapping og nytelse.

Det gode liv er det lette, behagelige og ubekymrede liv. Hedonisme er det filosofiske faguttrykket for denne livsholdningen. En venninne av meg sa en gang at livet til en «middels intelligent, engelsk godseier» måtte være et ideelt liv. Jeg har en mistanke om at hedonismen lurer i bakgrunnen her også. Det er best ikke å være altfor intelligent, da kan man komme til å kjede seg på skolen og kanskje skjønne mer enn man har godt av.

Men er ikke dette et veldig selvtilstrekkelig ideal? Det gode liv er et godt liv for meg. Jeg kan unne meg et godt liv «fordi jeg fortjener det», som det heter i reklamen. Men hva med andre? Hva med verden? Det verden av i dag trenger, er tross alt neppe flere middels intelligente, engelske godseiere. Og kanskje ikke flere nordmenn som nyter livet på en sydhavsøy heller.

Umoralsk med egen lykke?

Opptil flere moralfilosofier argumenterer for at vi bør leve slik at vi bidrar til å redusere lidelsen i verden. Det er en krevende oppgave i en verden hvor det for eksempel er beregnet at snaut 8 millioner barn vil dø i løpet av 2010, de aller fleste av årsaker det er mulig å gjøre noe med. Lar vi vårt økonomiske overskudd gå med til feriereiser til Syden, dyre middagager og fine viner, handler vi umoralsk ifølge den australske moralfilosofen Peter Singer. Den svenske filosofen Bengt Brülde, i boka *Hur viktigt är det att vara lycklig?* (2010) går ikke fullt så langt, men konkluderer likevel med at det individuelle lykkeprosjektet er umoralsk. Det er «moralsk støtende» å betrakte egen lykke som et sentralt livsmål.

For tiden tenker jeg ikke så mye på sydhavsøya og paraplydrinken, men mer på om jeg skal skaffe meg en flatskjerm-tv, en 40-tommers med «full HD» naturligvis, og innebygget tilgang til Internett. Jeg må antakelig bruke minst 10 000 kroner for å få noe som er bra. Hva med moralen i dette? Jeg kan tross alt ikke, med hånden på hjertet, si at jeg trenger en flatskjerm-tv. Den nåværende, selv om den både er gammeldags og upraktisk, fungerer helt greit. Hva om jeg hadde snudd tankegangen, og tenkt: Hvordan kan jeg, med de 10 000 kronene som utgangspunkt, bidra til å gjøre verden til et bedre sted å være? Hva skulle jeg gjort da? I et brev jeg har fått i posten fra Leger uten grenser står det at så lite som 260 kroner kan redde livet til et alvorlig

underernært barn. Hvis dette er riktig, har jeg altså valget mellom å kjøpe noe til meg selv som jeg strengt tatt ikke trenger, og/eller å bidra til å redde livet til opptil 40 barn. Valget burde være enkelt, så hvorfor nøler jeg?

Det er naturligvis ikke bare moralfilosofer som mener at det er noe umoralsk over den ensidige fokuseringen på egen lykke. Verdensreligionene har sagt det samme i tusenvis av år. I Koranen heter det at sann fromhet blant annet innebærer å gi bort av det man har, «om enn det er kjært». Det nye testamente har mange lignende utsagn. «Selg det dere eier og gi gaver til de fattige», sier Jesus ifølge evangelisten Lukas (12:33). Verden har ingen mangel på fattige det er mulig å gi penger til, selv om de fleste av dem befinner seg i land langt borte fra vårt eget.

For vanskelig å leve moralsk?

Selv har jeg nok tenkt, uten å ha reflektert så altfor dypt over spørsmålet, at det er for vanskelig og krevende å leve et fullt ut moralsk liv på denne måten. Det moralske livet krever urimelig mye lidelse og offer; det er et liv uten nytelse og glede. Et slikt liv kan være noe for en Jesus eller en mor Theresa, men ikke for en vanlig dødelig. Og det er da også nettopp dette den kristne tradisjonen har fortalt oss, at det moralske livet krever store ofre, mens belønningen – det gode liv – først venter i det hinsidige.

Det er nok også andre grunner til at jeg nøler med å gi bort mine 10 000 kroner. Spørsmålene er mange. Er det virkelig mitt ansvar? Er ikke slik hjelp heller et offentlig ansvar? Hvordan kan jeg være sikker på at pengene mine virkelig redder liv? Kan det ikke tenkes at pengehjelpen til fattige land bare fortrenger annen hjelp, at hjelpen for eksempel reduserer myndighetenes motivasjon for å utvikle det nasjonale helsevesenet?

Forskning: Hvilke tiltak virker?

Hva har nå alt dette med statistikk og forskning å gjøre? Forskning kan blant annet fortelle oss noe om hvilke tiltak

som virker, hvilke av dem som reduserer fattigdom, barnedødelighet og annen lidelse på den mest effektive måten. I USA er det opprettet en uavhengig organisasjon, GiveWell, som forsøker å vurdere hvilke private hjelpeorganisasjoner som står for de beste tiltakene, gitt det som er tilgjengelig av vitenskapelige evalueringer og annen informasjon (<http://www.givewell.org/>). Ved å gi penger til de mest effektive hjelpeorganisasjonene hevder GiveWell at det faktisk er mulig for privatpersoner å redde barns liv, til en kostnad ned mot 500-600 dollar per liv. Det er en god del dyrere enn anslaget fra Leger uten grenser, men likevel «småpenger» for et livreddende tiltak.

Hvorfor vi ikke gir mer

Annen forskning gir et innblikk i hvorfor vi ikke gir mer til nødlidende i fattige land, på tross av de enorme behovene. I et psykologisk eksperiment fikk forsøkspersonene en sum penger de kunne donere til Redd Barna. Mens én gruppe fikk se et bilde av en sju år gammel jente fra Malawi, og ble fortalt at hun levde i «desperat fattigdom», fikk en annen gruppe statistisk informasjon om behovene, for eksempel at tre millioner barn i Malawi lider under matmangel. En tredje gruppe fikk både se bildet av, og informasjonen om, den lille jenta, sammen med de statistiske opplysningene. Flere ga penger når de fikk informasjon om den ene jenta, enn når de fikk den abstrakte informasjonen. Selv tillegget av statistisk informasjon i den tredje gruppa førte til lavere pengebidrag.

Logisk sett burde slik informasjon gi sterkere motivasjon for å gi, men det motsatte var altså tilfellet. Det er åpenbart lettere å identifisere seg med et enkeltstående offer, et offer med ansikt, enn med de mange. Det enkeltstående offeret appellerer i langt større grad til følelsene. Eksperimentet bekrefter sannheten i utsagnet som, med rette eller urette, er tilskrevet Josef Stalin: «Når en person dør, er det en tragedie. Når en million dør, er det statistikk».

Moral skaper lykke?

Etter hvert foreligger også en del forskning som setter spørsmålstegn ved antakelsen om at et «strengt» moralsk liv nødvendigvis er forbundet med forsakelse og offer. Noen undersøkelser tyder på at moraliteten skaper mere, heller enn mindre, lykke. Hvis det er riktig, holder ikke argumentet om at det er så vanskelig eller krevende å gi til andre og å opptre i samsvar med moralske fordringer.

Personer som gir en stor del av inntekten sin til andre, er lykkeligere enn dem som gir lite. De som gir av sin tid og arbeidskraft til frivillige organisasjoner, og personer som er politiske aktivister, er også lykkeligere enn gjennomsnittet. Det er riktignok uklart i hvilken grad disse statistiske sammenhengene kan tolkes som årsakssammenhenger. Resultatene fra flere eksperimenter har gitt støtte til årsaksforklaringen. I ett eksperiment ble deltakerne tilfeldig fordelt på to grupper. Begge gruppene fikk utdelt en sum penger de måtte bruke opp i løpet av dagen. Mens den ene gruppen fikk beskjed om å bruke pengene på seg selv, ble den andre gruppen instruert til å bruke pengene på gaver til andre. Ved slutten av eksperimentet viste det seg at «gavegruppen» var den lykkeligste.

Diktatorspillet

Også innenfor økonomifaget har sjenerøse handlinger blitt studert gjennom ulike

former for eksperimenter. Ett av dem går under navnet «diktatorspillet». Eksperimentet kan gis noe forskjellige utforminger, men essensen er at en av deltakerne får utdelt en sum penger (eksempelvis ti dollar), for så å bestemme om en eller flere av de andre deltakerne skal få noe av denne summen. I ett av disse eksperimentene ga 60 prosent av deltakerne noe av summen til andre deltakere (både «diktatoren» og de som fikk penger, var anonyme og ukjente for hverandre). Personene som ga, var både lykkeligere og hadde flere positive følelser enn de mindre sjenerøse.

Forskerne bak undersøkelsen, de amerikanske økonomene James Konow og Joseph Earley, finner imidlertid ikke at sjenerøsitet skaper lykke i seg selv (kanskje fordi gavene i dette tilfellet gikk til personer som var anonyme for giveren, og ikke til venner eller andre bekjente). Forklaringen de trekker fram, er at personene som gir har andre personlighetstrekk enn dem som ikke gir. Blant annet aksepterer de sjenerøse i større grad seg selv, de har også bedre relasjoner til andre og en sterkere opplevelse av formål og mening i livet. Slike personlighetstrekk er både forbundet med lykke og med sjenerøsitet.

Moral som investering i mening

Å være sjenerøs og gi til andre, også dem du ikke kjenner, kan dermed forstås som en investering i personlighetsutvikling, en investering som på lang sikt gir et større «utbytte» i form av lykke og gode følelser enn å holde på ressursene og beholde mest mulig selv (en alternativ eller supplerende forklaring er den genetiske, siden vi vet at både lykkefølelse og sjenerøsitet har en arvelig komponent).

Det kan dermed se ut til at moralen lar seg forene med lykke i den grad moralen skaper selvrespekt, gode relasjoner til andre og ikke minst et overgripende formål med tilværelsen, en opplevelse av å være del av noe som er større enn en selv. Bengt Brülde ser spørsmålet

om livets mening som et nøkkelspørsmål, ikke minst siden det kan tjene som utgangspunkt for et kompromiss mellom det individuelle lykkeprosjektet og moralens krav. Det mest meningsfulle livet er kanskje nettopp det livet som både er lykkelig og moralsk. Problemet med den «middels intelligente, engelske godseieren» (ved siden av de moralske betenkelighetene) er at et slikt liv i det lange løp står i fare for å bli «tomhet og jag etter vind», i hvert fall sammenlignet med et liv der det å skape en bedre verden er med som et underliggende mål.

Vakre handlinger

Forskjellen mellom det moralske og det meningsfulle livet er at de subjektive faktorene gis større vekt i det sistnevnte. Å hjelpe andre, men høyst motvillig og

av ren plikt, er ikke like meningsfullt som når en hjelper andre fordi det er noe en ønsker og får glede av selv. Det meningsfulle livet kan dermed være innfallsporten til det Arne Næss, den nylig avdøde filosofen, kalte vakre handlinger. De vakre handlingene er både moralsk gode og noe vi liker å utføre. Gleden ved å handle i overensstemmelse med moralen gjør ikke handlingene mere riktige, men gjør det lettere å opprettholde dem på lang sikt.

Vi må altså ikke nødvendigvis ofre vår egen lykke på moralens alter. Noen ganger er det naturligvis en reell konflikt, men kanskje er konflikten mindre enn vi vanligvis tror. De moralske fordringene kan være nøkkelen til et bedre liv, både for andre og for oss selv.

